

NO ISTORIYA TA A MAYNAMOT

DODYA BABUYAN CLARO

Our Stories Concerning
Here on Babuyan Claro

Prepared by

Rundell and Judi Maree

Summer Institute of Linguistics, Inc.
Translators Publishers

1981

Printed in the Philippines

Published
in cooperation with
Bureau of Elementary Education
and
Institute of National Language
Ministry of Education and Culture
Manila, Philippines

Additional copies are available from:
TCP
P.O. Box 423
Greenhills, Metro Manila

Folk Stories in Ibataan

67.5-181-.79C

54.150P-816011B

Printed in the Philippines

PAUNANG SALITA

Ang isang katangiang masasabi tungkol sa Pilipinas ay ang pagkakaroon nito ng iba't ibang pangkat etniko na nag-aangkin ng kani-kanilang wikang katutubo. Gayon man, ito'y hindi naging balakid sa pag-unlad ng bansa, bagkus nagpatibay pa nga sa pagbubuklod at pagkakaisa ng mga mamamayan tungo sa pagkakaroon ng isang diwang panlahat.

Ang aklat na ito ay isa sa serye ng ganitong uri ng mga babasahing inihahanda para sa higit na ikaliling mga kaalaman, kakayahan, kasanayan, pagpapahalaga at pagmamahal sa sariling wika ng mga mag-aaral.

Sinikap na malakipan ang aklat ng mga paksang inaaakalang magdudulot ng malaki at makabuluhang kapakinabangan sa mga gagamit nito. Sa paghahanda ng mga ito'y isinaalang-alang ang mga pangkalahatang layunin ng bansa. Isinaalang-alang din ang mga pangkasalukuyang pangangailangan ng mga mag-aaral sa pagpapalawak at pagpapayaman ng kanilang talasalitaan, paglinang ng kakayahang gumamit ng wikang gamitin at wastong pagsulat nito. May inilakip ding mga pagsasanay na inaaakalang makatutulong sa mabisang pag-aaral ng wika. Matitiyak na ganap na nilang natutuhan at nauunawaan ang wika kung ito'y buong katalinuhan na nilang natatalakay sa klase at naiugnay o nagagamit sa tunay na buhay.

Buong pagmamalaking inihahandog ng Ministri ng Edukasyon at Kultura ang aklat na ito taglay ang matapat na hangarin at mithiing lalo pang mapataas ang uri ng edukasyon para sa di marunong bumasa at sumulat sa pamamagitan ng pag-aaral ng kinagisnang wika. At inaasahan din sa gayon ang madaling pagkatuto ng wikang pambansa.

Onofre D. Corpuz

Ministro ng Edukasyon at Kultura

PREFACE

A culture is man's answer to the problem of survival, as a shell is the clam's. But culture always adds something more than the problem calls for, something unpredictable, a little bit extra, for its own sake. If people learn to hollow out logs to build their boats, sooner or later they learn to make them beautiful. Just as there is no language without its poetry, so there are no people without their own history which records not only the problems of survival, but also these little extras that make them a distinct and different people.

It is our hope that by recording this part of the Babuyan folk history, it will help the present and future generations of Ibataans to better understand and appreciate their cultural heritage.

Another of our aims in presenting this supplementary reader of tales and stories of the Babuyan people is to provide reading material in Ibataan for stimulating interest and facility in reading. Providing literature in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal.

These stories have come to us from oral traditions of the Ibataan people of Babuyan Claro Island, Calayan, Cagayan during our residence on the island in 1980 under the auspices of the Summer Institute of Linguistics. We are grateful for the help of each of the authors.

Rundell and Judi Maree
Summer Institute of Linguistics
Bagabag, Nueva Vizcaya
January 1981

PARTES NO LIBRO

Panid

1. No Istoriya No Babuyan Claro Kaychowa
Bonifacio Tomas
Margarita Tomas.....1
2. Istoriya No Angang Kan Atoy
Suzanna Simon
Lucio Ramos.....6
3. Istoriya No Mangalkem
Kapitan Feliciano Rayuan...15
4. Istoriya No Bolkan
Kapitan Feliciano Rayuan...16
5. Istoriya Ni Don Pedro Macanaya
Pastor Elvinia
Camilo Tomas.....18
6. Istoriya Ni Binancio Elvinia
Caridad Rosales
Camilo Tomas.....27
7. Istoriya Ni Antonio Dican
Antonio Dican
Camilo Tomas.....32
8. Istoriyan Bolkan Kaychowa Do Babuyan Claro
Lucio Ramos.....35
9. Si Denicio Derecho
Pastor Elvinia
Adolpho Ramos
Lucio Ramos.....45
10. Do Chimpon Apteng Do Babuyan Claro
Florentino Tomas
Lucio Ramos.....48
11. Na-iwawa Wawaho A Tawo Do Babuyan
Florentino Tomas
Lucio Ramos.....53
12. Do Nakadibed No Boday Si Juaquin Do Ka-1969
Juaquin Simon
Lucio Ramos.....58
13. Chimpon Kamoras Do Babuyan
Lucio Ramos.....61
14. Istoriya No Amerikano
Bertelia Tomas
Kapitan Feliciano Rayuan...64

NO ISTORIYA TA A MAYNAMOT DODYA
BABUYAN CLARO

NO ISTORIYA NO BABUYAN CLARO KAYCHOWA

No ngaran da a idi kaychowa do ka-1901 ki Kabakwan, Banwa, Kasabidongan, Askedna kan do Naydi.

No chinabalay da, maymohamoha sa so paray kan mayis do abot no bahatongan. No asa kadawa, asa kabotoh, koditan da, kanen a maychatdo. As no mayisaw, maychanem. No onas, tod da patpaten as kapatola dasya do angang. No nyoy, hariyen da as kalebek dasya, kapis darananchi sya.

Do nakapayarowaro da, naychawpit danasa, nangay sa do Kasabidongan. Kadwan, nangay sa do Askedna. Kadwan, nangay sa do Naydi, Banwa kan do Kabakwan.

Do nakapayarowaro darana, iktokto dabaw kahakaw da so paymohamohan da so chabiyay da, ta abot no bahatongan mohan da.

Ki nawri nanakem daw kapangopo das atoy na. Intaros daw karawarawat da nangopo so bato a yapo sad Nabalbal a kominwan do Kawran.

Madidiw darana, matadyan sa. An myan magkakapoy, patalinan da so asa kaposot a paray,

ta asaden na a kanen na. Tan dyina masad,
pisapisangen da as kakolong dasyad angang. An
kayan danan magkakapoy, kwanen darana.

Do nakatayoka da namisapisang, naychepeh sa
as nakasa da naychirin so "Kabayan Oyatan". Do
nakatayoka da naychirin so "Kabayan Oyatan",
minirwa danasa nangopos bato a kayatan da mangay
a omso-ot si napaytawo do hanyit.

Do kakalo dasya makatodah so napaytawo,
naggingined so mayyit. Ki naloyo iyaw atoy daw,
ki aro saw nadiman.

Do nakakaro daw no nadiman ki siraw nabiyay
paw, naybabayat sad Banwa. Kabo danaw no manakem
da tarabako da a naysintatabtab sa. Tabo no
makarawa so bahayang, machilaban (nachidiman)
mandad nakatawos da.

No moyboh dana nabiyay a siraw, nakatayo do
Kayrorotongan. No siraw nabiyayaw ki nangay da
chiniban. Naysintatabtaban daw ki akmay minoyog
a oksong, raya da. No nabiyay saya ki minidibidi
sa nanyideb so rarayay da, an myan paw nabiyay.
Ki sira dana.

No mabiyay saw, manakem daw ka-oyod da
maydamnay no kabibiyay da, ta asaden dabaw kanen
da, paray kan mayis. Tod da koditan. Do kanakem
da so katadi da ki namosot sas paray as namolas

sas mayis as nakasad dasya. Komwan panchiw kalidyat no somarono tawo as homakaw danasa abot paban bahatongan paymohamohan da. Do nakatayoka da nangabay, nadiman danasa. Myan danasaw nachibohod.

No somarono ki tatdo sa kamangalkem. Abo, kono, sa so itchan. Ki nangay sa nangkakayang do Paway. Do nakapakarapit da do Paway, isiknan daranaw mangamet. Ki naboya daw, akmaw ahob no bako. Ki natongtong da pabaw nangkakayang. Nangay da chiniban, ki akmay abot no panokolan so karahawa abot na no pakayapwan naw no ahob.

Dawriw pakayapwan naw no ahobaw, nasdaw sa, ta kapakaboya dapa so komwan. "Maronaw anchiw tana taya," konda, kono a mabakel sa.

Napahabas daw asa karaw, pinirwa da mangay a chiniban. Ki tabo, konon, masngen do abotaw a kayo ki nahayo. Do dawri a nahap nabaw nakalawas as nakabtak na. Nawri dana, kono, nakapatakan dasya bolkan. Do nakabtak naw ki mayyit. Nahap naw asa kabohan kayyit na. Akmay kabaya no baton panokolan so kabayan batwaw a patodmen na. No adnan a kayo ki mahoto. An machinaho do bahay ki masosohan. No nayatchan a oksong, pinawiyog na.

Ki no iyoyogaw no oksong ki bato a makohat.

Sira, kono, tawo naychepeh sa do chimban a idi, ta maydasal sa. Aba, kono, makahbot, ta makaboya saba do ahob. Do nakapaypipya na, minohbot saw mahahakayaya, mangkadyaw so kanen da. Kawten da, konod, hakawan, ta naponan so ahbek mohamoha. Namnama-en da paba mabiyay sa, ta nahoto a tabo mohamoha da.

Magongon, kono, tanaya do kayyit na. No tawaya a akmay abkas no bagyo. No apoy, makachita pa sabas soho da. Do kanawri, konon, yanan daw irahem no chimban a pirmi a maydasal sa, nakdakdaw da. No nakapagsardeng na ki nawpit danasa.

Simpangan na, naponan myanayad Paway, naydis do Rakohaya Iraya.

Nahap nabaw godwan awan as nakapirwa narana bomintak. Mayyiyit dana kan nanomaw nakabtak na. Nayyayo saw kadwan a tawo a nangay do Itbayat. Siraw natoredaw, nabidin sa. Do nakabtak naw do Rakohaya Iraya ki makamwamomo, ta mangamangay kan do Paway. Tabo, kono, a tawo ki inahap daw warawara da, ta naychawsosok sad kanayan.

Ki myan nawayakan da adekey do irahem no bahay myan do dohod. Nakarapit sad kanayan,

nanakem da a myan do irahem no dohod. Sigida inahap no amang naw as nakayyam na. Ki magisgistayan, kono, a manahon bato a patodmen na. Do nakawara no naybidiyaw so adekeyaw, nangay danasa naychepeh do chimbanaw mandad nakabhes na. Naychabidibidi danasad bahay da.

Chiniban da, kono, Pokisaw ki apabaw mabiyay a kayo kan maboya dansaw manomanok. Sira, kono, panyichi ki koman danasas kodit no kayo do kabo danan asin kayo a nakset.

(Istoriya ni Bonifacio Tomas a intolas ni Margarita Tomas do ka-Octoberi 1979.)

ISTORIYA NO ANGANG KAN ATOY

Do nanoma pa a chimpo do Babuyan Claro, myan pinarin dan tawotawo a paglintegan da a nawriw tongtongpalen da no tawo a omidi dodya a tana.

An myan maganyit dira ki pamahtot da so asa ba-ar a paray. Ta an dyi narana masad a tabo ki bongbonghwen darana a posken do angang as ka-ilabeng darana sya do aran dino a logar. As ka-atoy dasya no bato a kaganayen iyaw tanem no nadimanaw. Amnan, iyaw maganyit as ma-ikarigatan napa a asaden iyaw asa a ba-ar a ipasad da no amang kan anang no maganyitaw, dimanen daba a posken do angang.

Ta do kaychowa pa, chakey daba a myan maganyit do irahem no pamilya da manna irahem no bahay da. Dawa, an maganyit amang, anang, akang, adi manna apong do dawri a chimpo a pamahtot daymo so asa ba-ar a paray, ta ipasad da dimo. Ta an dyimo a masad ki nawriw paka-ilasinan dasya a dyimo na malasatan iyaw ganyit mo. Dawa, panman darana imo a dimanen. Nawriw galad da no tawotawo do Babuyan Claro do kaychowa pa.

Siraw tawotawo do Babuyan do kachimpo pa no angang kan atoy, ultimo no karo da. Ta nadibon da naybahayan intiro a Babuyan Claro. Myan bahay da do Mapayas, Dakadanyi, Kahotkan, Askedna, Kabogotan, Makohat, Madibobong, Kabangan, Longabayoy, Kadinakan, Kabayawasan, Kasabidogan, Boton, Kachayan, Baro, Kanarayan, Dibtong, Dakolas, Pangpang, Kasakay, Dagoriyo, Barit, Idi, Kahanotan, Molnyi, Sobeh, Totokna, Dapolag, Kabarowan, Silam, Kawran, Rakwoksong, Kabakan, Kayonan, Barok, Kakotayan, Badichi, Dandaris, Dokban, Oyas, Balaybayan, Talogong, Kanyoyan, Kahabyangan, Kabohowanan, Mabak, Dadadayo, Banwa, Botalaw, Rakoh a Iraya, Nyoy, Kabalaybayanan, Bayaranom, Rakwaphas, Naydi, Dabalit, Dabayat a nandañ Rakwaranom do karo da a omidi.

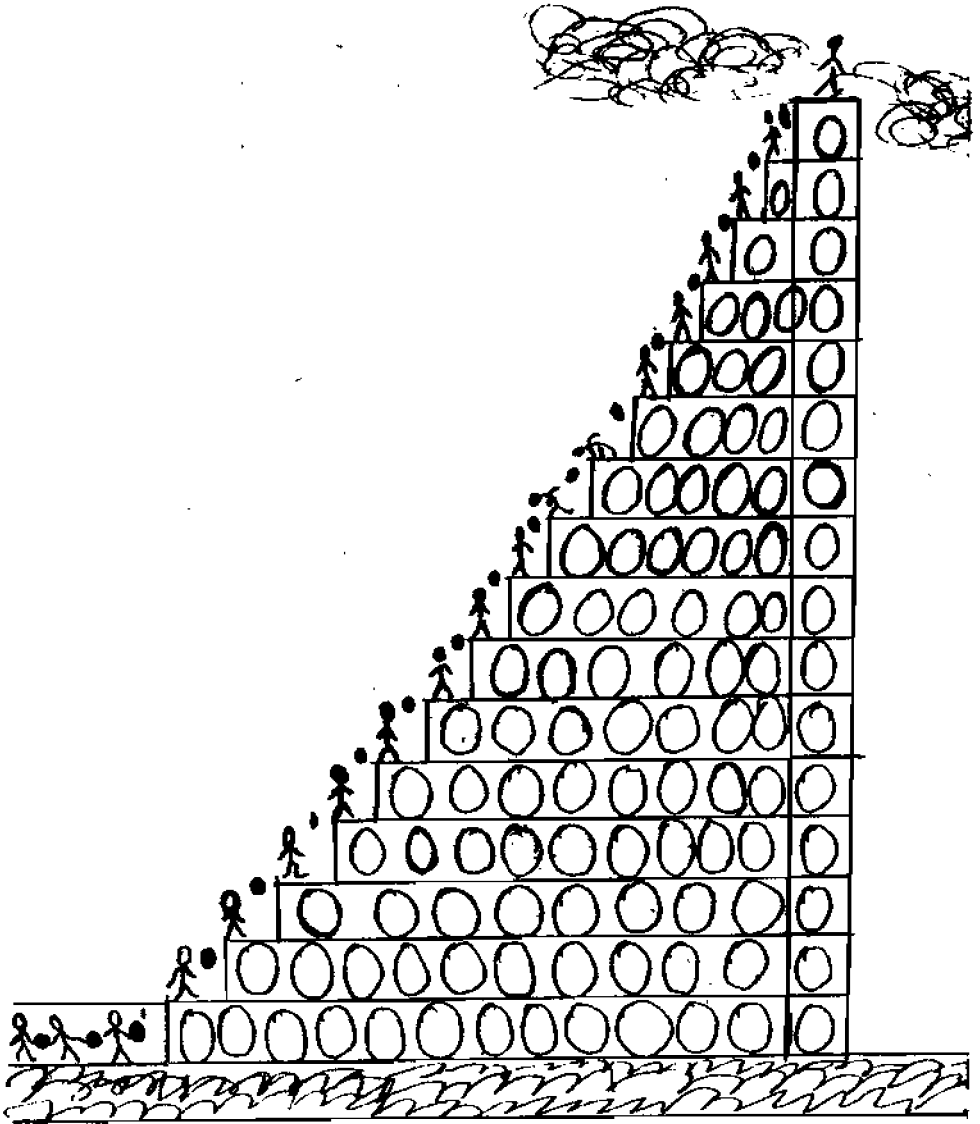
Do nakahay darana a maybibiyay do hapot no tana, nakaktokto saw magtotoray dasa a mamarin sa so atoy a no katohos na ki makarapit do demdem do hanyit, ta rakoh kalikagom da a romapit do napaytawo. Dawa, intiro a tawotawo do Babuyan Claro, naysisidong sa a mamarin so atoy a bato kan hahan, tan myan kayatan da a romapit do napaytawo a bata da. Ki napa-ay sa do panggep da, ta inpalobos saba no Apo a namarswa.

Do dawri a chimpo, oyod a napatnek sa so atoy da do Kawran. Nagpilapila sa a mangroggi do Kawran a nandad Askedna. Siraw tawotawo as kapaysisinrawat da so bato a yapo do Askedna a mangay do Kawran, kan yapo do kanayan a mangay do Kawran.

Aro a tawen napahabas, as naka-irogi da so atoy da do karo dana no bato kan hahan a inakot da. Nakatayoka no nakapayakot da so aro a bato kan hahan a binalbalan da a pinarin da a pangsimento da so payapayawan batobato a patneken da, insiknan daw ma-ikadwa a plano da a nawri danaw kapatnek da so atoy da a manda do hanyit so katohos.

Do dawri a kanam no ka-isiknan da so atoy a patneken da, myan paw rakoh a proglima da no wawaho saya a mama-ingel da, an paypanghen daw plano no atoy a parinen da. Napahabas tatdo a ka-oras do kapagsasarita da, nagpinal nagsasarita-an dan wawaho saya mama-ingel da. Do kachimpo da no atoy kan angang do Babuyan Claro, siraw wawaho a mama-ingel, siraw magmandar so parinen dan intiroy a tawotawo dodya a tana, an myan magmandar a asa dirad mama-ingel saya, nawriw tongpalen dan tawotawo.

Iyaw atoy a pinatnek da, komwan ladawan na.

Nonya a atoy nō nanoma tawotawo do Babuyan Claro, oltimo so katohos, ta pongopongosan danan demdem do hanyit. Sigoro, narapit daranaw demdem a matohos. Ki do dawri a katohos dana no atoy da, chapatak a tabo no napaytawo iyaw aktokto da kan plano da no tawotawo saya madama mamarin so atoy do Kawran. Iyaw Dyos, chakey naba a matongpal marahet a panggep da no tawotawo. Dawa, do dawri a chimpo, rinibok nasa. Kan akmasaw a dyi nasa pinagkikina-awatan so chirin, tan dyida matongtong iyaw atoyen daya, kayatan da a mangay do napaytawo a bata da.

Do dawri a araw kan chimpo no atoy do Kawran, siraw tawotawo a madama maytarabako do tohos a mandad tana, mansin-ipsok sa maynamot ta an mapahap so bato iyaw myan do oltimo a tohos manna totok no atoy ki amed iparawat dan myan saya do tana. As akmasaw, an amed iyaw ipahap na, bato iyaw iparawat da no myan saya do tana. Makayamot do dawri a dyi darana pagkikina-awatan a makayamot do panakabalin napaytawo, iyaw myanaw do katotohosanaw a pangal no atoy, maynamot ta apabaw mapanaya na a matongpal a bilin na dirad tana kan maboya na a apabaw ka-ornosan dan myan saya do tana a maytarabako,

oltimo a soli na no myanaya do tohos. Ki gominchin as nakasibah na siras rarayay nasaya torayen da do kada pangal no atoy a kinarit nasa. Gominchin sa do tana, ta dawriw paglalabanan da. Ki oyod a naporin komwan.

Do nakapakarapit da do tana, nagbibingay sa wawaho a kagropo manna kabingayan siraw tawotawo, ta tonggal torayen na. Ki onotan da an angow pangeddeng no ma-ingel. Nawriw parinen da kan onotan da. Katayoka no nakapagbibingay dan totorayen saya so tonggal itorayan na, nagkikinarit sa a do Kawran a yanan atoy da. Dawriw disso a nanma a nagogobatan da ki naporin a komwan.

Do naka-oma da a naggogobat do Kawran a dawriw nakadimanan ginasogasot a tawotawo do Babuyan Claro, nagsardeng sa a naggogobat do Kawran. Ki siraw myan saya totorayen do Askedna, do Kabangan kan do Kasabidongan, kinarit dasaw mama-ingel saya do Kanyoyan, Naydi, Nyoy kan do Banwa.

Do Banwa dawriw, inbahey no taga la-od a ra-otan da sira so taga daya, kono, konda. No taga daya a nagsagana so armas da a chibot kan bahayang. Nakahabas nappisa kalawas do dawri a

nakapagsagana da no taga daya so pantak da no taga la-od a kara-ot da do Banwa ki oyod do asa a kalawas na ki myan danasa a romna-ot taga la-od saya do Banwa.

Do Banwa, myan pinarin dan tabo a tawotawo a taga daya a kanal a nawriw pagba-etan bonggoy do daya kan bonggoy do la-od. Iyaw ladawan no kanal a pagbaba-etan da kan disso a paggogobatan da ki akmasyay.

nonya a irahem no kanal ki napnon raya.

Nonyaya a nakapaggogobat da dodya a kanal, dodyaw nakapatawsan dan aro a tawotawo do Babuyan Claro. Ta iyaw irahem no kanal a pinarin da ki napnon raya no tawotawo a naglayos.

Myan paw nabiyay do dawri a tawo, ki manawob na pabaw dadwapoho no bidang da. As siraw moyboh danaw a dya nadiman do nakapaggogobat daw, myan nawara gapor a nagloganan da no soldado a nangay

a minhap sira so dyaya nadiman do nakapaggogobat daw do Banwa. Iyaw nawri a gapor, inhap nasa tabotabo tawotawo do Babuyan Claro a inyangay do Calayan.

Ki myan paw asa dana tawo a nakawbay so bahod na a nabidin do Babuyan Claro a tomnayotayo. Namarin so bahay na do totok no bantay a nagbandira na. Tan myan logan a mawara ki mapanma na naboya. Ki makapayyayo a tomayo, tan dyida matiliw no soldado a inyangay do Calayan. Iyaw nyaya tawo a moyboh dana nabidin, aran bahoden soldado so ma-irot ki nakawasak, ta myan chapapatak na a mahika. Dawa, aran ma-irot kabahod sya no soldado ki nakawbay a mayyayo.

Do dawri a chimpno atoy kan kadiman do angang, siraw tawotawo dodya tana, napatawos sa do nakapaggogobat da so armas a chibot a abos sima kan bahayang a kampilan. No klasi no chirin da ki Latin.

As no kasarita-an kabibiyay da ki akmasyay. No paymohan da so paray kan mayis ki abot no bahatongan. Ta iyaw asa kabotoh no paray ki maycharwa paponen da manna rotongan, ki napno iyaw kadero a pinapon da so inapoy. As no iyaw mayis ki maychapat a rotongan da. Dawa, do dawri

a chimpo ki aran asa kapanglakem iyaw paray da ki makanawob a kanen da do makatawen. As iyaw onas ki an masigpat da ki tod da lotogen as kapatola da so kadero. Ki mahap daranaw asoyaw no onas. Do dawri a chimpo no atoy kan kadiman do angang ki maydamnay pa do dawriw kabibiyay no tawotawo.

(Istoriya ni Suzanna Simon a intolas ni Lucio Ramos do ka-Mayo 1980.)

ISTORIYA NO MANGALKEM

Nyaya istoriya da no mangalkem. Kaychowa, abo polos a tawo do Babuyan Claro. Akmasyay, istoriya da kaychowa pa.

Abo polos a makina, ta osaren da no kadwan a logan. Dawa, kapilitan bidad a osaren da no logan saya kaychowa, maynamot do kabon makina. Asa pa, rarakoh saw a logan a myan so bidad kaychowa a nawriw mayngaran so bonting. Asna, no karahtan no myan so bidad, abos makina ki makayyam aba an abo salawsaw. Asna, kwanan no salawsaw, nawri kwanan logan.

Dawa, do kaychowa pa, myan nalasa do Claro-aya a logan a taga Batanes. Do katayoka no apat kakawan, myan danaw nalasa taga Ilocos. Nawri sa nalasa do Babuyanaya. Nakapaybidi pa saba do tana da maynamot do kabo dana no logan da a maybidi. Dawa, nagna-ed danasa dodya.

Dawa, masagesagel kapaychirin dodya. Dawa, nawri namopo-onan no tawotawo dodya. Do dawri, dekey paw bidang no tawotawo dya. Nasorok pasa a tatdo a poho. Sinpangan na, maypayparo sa manda sichangori.

Nawri dana.

(Istoriya ni Kapitan Feliciano Rayuan a intolas ni Kapitan Rayuan do ka-Septembri 1978.)

ISTORIYA NO BOLKAN

Istoriya no bolkan kaychowa kan no nanoma a naboya no tawo, myan dekey a ahob do rakoh a tokon. Nakahabas dadwa a kalawas, minirwa dana a nanghob as mayyit ahob na. Sinpangan na, somdeb dana. Asna, maypatohos danaw apoy. Ta iyaw oksong a mayngaran so Sapsapan, moyog so apoy do dawri. Oyod namen danas kabakel, ta makoyokoyon paw tanaya. Asna, apabaw nakapanotong, ta padohen naw banga.

Do kadama napa a sombed, maboyaw bato a tomodem. Asna, machisagel do apoy kan ahob kan ahbek pa. Dawa, abaw tawo a komwan do longohen no salawsaw, ta maponan so ahbek. Dawa, nawri kamiten tawo no aschip, ta nawri dya maponan so ahbek. Asna, makakasi tawo a mapteng, ta abaw makapanotong maynamot do kakoyokoyon no tanaya do intirowasa karaw.

Sinpangan na, do kamabekas na, arapabaw ahob na no bolkanaya. Maybidi danaw tawotawo do bahay da, ta chiban daw hakahakawan da. Naponan no ahbek tabo mohamoha, dokay kan wakkay. As dawa, anosan da a kawtan, ta abaw kanen da kan imoha

da. Dawa, inanosan da kinawtan. Dawa, do dawri, minirwa danasa maymohamoha. Sinpangan na, maganay danaw kabibiyay da.

Makahabas asa kabohan, minirwa danaw bolkan a somindeb. Amna, akma paba do damwaw a mayyit.

Sinpangan na, naywaman dana no tawotawo as namo pa saba, ta makoyokoyon paba iyaw tanaya. Asna, abaw ahbek kan moyog pabaw oksong so apoy. Dawa, maganay danaw kabibiyay da as naywaman darana. Apabaw kamo da, ta chapatak darana a dyi dana makoyokoyon tanaya as makapanotong danasa as makapaymohamoha.

(Istoriya ni Kapitan Feliciano Rayuan a intolas ni Kapitan Rayuan do ka-Septembri 1978.)

ISTORIYA NI DON PEDRO MACANAYA

Si Don Pedro Macanaya, asa gobernador kaychowa, ki tawo aba dodya. Iyaw nawri a tawo ki taga Camiguin. Ta si Don Pedro Macanaya, nangay a magbyahi do Babuyanaya, ta yay na chiniban an oyod a myan bolkan do Claro Babuyan. Ki do nakapagrobwat na do Camiguin, inbahey na dirad soldado na, "Mangay ta do Claro, ta yay ta chiban an oyod a myan bolkan." Ki oyod a nangay sa dodya.

Naglogan sa do gapor a nangay do Babuyan. Ki do nakapakarapit da dodya Babuyan ki nakaraya sa. Ki binayat da, chiniban tawotawo do Babuyan. Ki no ngaran dan tawo a nachibayat di Pedro Macanaya ki sa Mariano Derecho kan Marcelino Lagata. Ki do nakapakarapit da Marcelino Lagata kan Mariano Derecho do yanan Don Pedro Macanaya, inyahes da an ango gagara na do Babuyanaya. Ki no binata ni Don Pedro Macanaya da Mariano kan Marcelino, "Nangay ako dodya, ta yangay ko a bisita-en an oyod a myan bolkan do tana nyo-aya." Ki do nakadngey syada Marcelino kan Mariano nò nawri a inbahey ni Don Pedro dira,

nasoyot sa. Inbahey da Mariano kan Marcelino di Don Pedro a "Oyod a myan bolkan do Babuyan."

Iyaw nawri a chimpō, inawis da Mariano kan si Marcelino Lagata si Don Pedro do bahay da. Ki no inbahey ni Don Pedro da Marcelino kan Mariano, "Makey ako aba mayyam an dyinyo yaken a isiwen." Do nakadngay dasya, da Marcelino kan Mariano so nawri a binata ni Don Pedro dira, somnabat si Mariano do bahay na, nangay a manghap so dohod a nangisiwan da si Don Pedro a insabat.

Do nawri a chimpō, inbahey ni Don Pedro da Mariano kan Marcelino, "Anchan delak, isiwen nyo yaken a yangay do yananaya no bolkan." Ki no initbay da Marcelino kan Mariano do inbahey dira ni Don Pedro Macanaya, "Na-on! Makey kami, tan maboya mo. Ta aranchiw maysidong mo dyamen."

Ki do nawri a chimpō, narapit daw araw a inkeddeng ni Don Pedro Macanaya. Inhap da Mariano Derecho kan Marcelino Lagata iyaw dohod as naka-ibahey dasya di Don Pedro a machisdot. Do nakapachisdot ni Don Pedro do dohod a insagana da Mariano kan Marcelino Lagata, inisiw da insongget a inyangay da do yanan abot no bolkan. As siraw no soldado ni Don Pedro, myan sa mononot a mangigpet so ba-ot, tan myan maskeh a mangisiw si Don Pedro ki ba-otan da. Ki abaw

naskeh a nangisiw, ta masoyot sa iyaw tawo do Babuyan an myan ma-isidong ni Don Pedro Macanaya.

Ki do nakapakarapit da do abot no bolkan, gominchin si Pedro Macanaya do yananaw do dohod a inisiwan dasya, da Marcelino kan Mariano. Nangay a maytenek do payis no abot no bolkan as nakapagbanikis na a mangigpet so payong. Ki iyaw payong a igpet ni Don Pedro Macanaya, nariyan na. Ki nasday do abot no bolkan, nangay do irahem.

Ki do nakasday sya ni Don Pedro Macanaya so payong na, tinawagan na si Mariano Derecho. Ki do nakatawag sya ni Don Pedro Macanaya si Mariano, nangay, ta yay na inadngey an ango ibahey na. Ki no inbahey ni Don Pedro di Mariano, "Yay mo a hapen iyaw payong kwaya, nasday do irahem no abot no bolkan. Tan mahap mo, kabahayen mo si Ingracia Elvinia."

Do nakadngey sya ni Mariano Derecho so inbahey ni Don Pedro Macanaya ki nasoyot iyaw aktokto na. No binata ni Mariano di Don Pedro, "Na-on! Makey ako an ikari mo a ipakabahay mo dyaken si Ingracia."

Ta do nawri a chimpoy, magayat si Mariano di Ingracia. Ki chakey naba si Mariano Derecho, ta

batahen na masadot. Ki naka-ibahey sya ni Don Pedro Macanaya a kabahayen na si Ingracia Elvinia, an mahap ni Mariano iyaw payong na a nasday do abot no bolkan, nasoyot si Mariano Derecho.

Do dawri, napahap si Mariano Derecho so hobid di Marcelino Lagata. Do nakadngey sya ni Marcelino a mapahap si Mariano so hobid ki nangay a nanghap. Do nakahap sya ni Marcelino Lagata so hobid a inpahap ni Mariano Derecho, yay na intoroh. Ki do nakarawat sya ni Mariano so intoroh ni Marcelino Lagata a hobid ki pinaytan na do katinghan na. Ki no inbahey ni Mariano da Don Pedro kan Marcelino Lagata, "Changori, lodyiten nyo yaken do abotayan bolkan. Tan hodyihodyen konchiw hobidaya, tayden nyonchi yaken." Ki no nawri a oras a naka-ibahey sya ni Mariano da Marcelino a lodyiten da, oyod a linodyit da nandad nakapakarapit na do irahem.

Ki do nakapakarapit na do irahem no abot no bolkan, naboya naw payongaw ni Don Pedro a nachikabat do kayo a makarang a mayngaran so ragarag. Do nakarapit sya ni Mariano so payong ni Don Pedro a nakabat do ragarag, tinaros na inhap as nakachideb nasya an angow myan do irahem no bolkan. Ki no naboya ni Mariano do

irahem no bolkan, nakaboya so akmay kandila a maychatarotarok a somsonged.

Ki do nakaboya sya ni Mariano Derecho a myan akmay kandila a maychatarotarok ki namo. Ki do nakamo na do nawri a naboya na, hinodyihodyi na iyaw hobið a pinaytan da do katinghan na. Ki do nakadidiw syada Marcelino Lagata a nahodyihodyi iyaw hobið a inyitan da si Mariano, taros da inawon. Ki do nakapahtot dasya, da Marcelino Lagata si Mariano Derecho do abot no bolkan, binayat ni Don Pedro Macanaya as nakapakpak nasya as dadayen na, magaget si Mariano a toboyen na.

Ki do nakatayoka sya ni Mariano a nangay a inhap iyaw payong ni Don Pedro do irahem no abot no bolkan, nangay dana si Don Pedro do dohod. As naka-ibahey dasya, da Mariano kan Marcelino, yangay darana isiwen, ta maybidi danasa do Idi. Ki no inosokan da do kapaybidi da, minosok sa do mayngaran so Loriya as naka-ikwan dasya do Dalongot.

Ki do kayan da do Dalongot, mapteng danasa, ta napatawos darana iyaw bahon da, inapoy. No nawri a oras, inbahey ni Don Pedro di Mariano a mangay a manghap so inapoy do Silam. Ki no inbahey ni Don Pedro di Mariano, "May ka manghap

so inapoy do Silam, ta kanen ta dodya." Ki do nakadngey sya ni Mariano so nawri a inbahey ni Don Pedro, oyod a nangay a nanghap so inapoy do Silam. Do nakapakahap ni Mariano so inapoy, sigida nayyam a naybidi do Dalongot, do yanan da Pedro Macanaya kan si Marcelino Lagata kan siraw soldado ni Don Pedro.

Ki do nakapakarapit ni Mariano do yanan da Marcelino kan Don Pedro Macanaya, intoroh naw inapoy a inhap na di Don Pedro Macanaya. Ki do nakarawat sya ni Don Pedro so inapoy a intoroh dya ni Mariano Derecho, tinawagan nasa iyaw soldado na as nakasalasalap da komninan.

Ki do nakatayoka darana komninan, inisiw darana, da Mariano kan Marcelino si Don Pedro as nakayyam da somnabat do Silam, ta dawriw bahay ni Mariano Derecho. Do nakapakarapit da do bahay ni Mariano Derecho, inbahey ni Don Pedro di Mariano a "Magrobwat kana, ta may ta do bahay da Ingracia Elvinia." Do nakadngey sya ni Mariano so nawri a inbahey ni Don Pedro Macanaya, sigida nagrobwat, ta pirmi a masoyot do nakadngey nasya a ipakabahay dya ni Don Pedro si Ingracia.

Ki do nakatayoka ni Mariano Derecho a nagrobwat, sigida sa nayyam a nangay do bahay ni Ingracia Elvinia. Ki do nakapakarapit da Don

Pedro kan Mariano do bahay ni Ingracia Elvinia, tinawagan na taros ni Don Pedro si Ingracia Elvinia. Ki do nakadngey sya ni Ingracia a tawagan ni Don Pedro, nangay, ta yay na adngeyen an angow ibahey ni Don Pedro dya. Ki do nakangay ni Ingracia Elvinia do yanan ni Don Pedro, inahes dya ni Don Pedro an chakey naw machikabahay di Mariano Derecho. Ki do nakadngey sya ni Ingracia Elvinia a ipakabahay dya ni Don Pedro Macanaya si Mariano Derecho, binata na di Don Pedro, "Makey ako aba a machikabahay di Mariano, ta masadot."

Ki no binata ni Don Pedro di Ingracia, "Ingga! Masadot aba si Mariano. Magaget, ta sindep naw payong ko a nasday ko do abotaya no bolkan." Ki aran komwan inbahey ni Don Pedro di Ingracia a magaget si Mariano, alit na makey aba machikabahay di Mariano Derecho. Ki do nakadngey sya ni Don Pedro a maskeh si Ingracia a machikabahay di Mariano, maynamot a nadngey ni Don Pedro a aran batahen na a magaget si Mariano, alit na maskeh a kabahayen Mariano.

No nawri a oras, binata ni Don Pedro di Ingracia Elvinia, "An maskeh ka machikabahay di Mariano, tawagan kosaw soldado ko, ta pabedbeden daymo do hosongaya as kaba-ot da dimo." Maynamot

ta mamó si Ingracia do binata ni Don Pedro a makaba-ot, makey a nachikabahay di Mariano Derecho.

Do nakadngey sya ni Don Pedro Macanaya a makey dana si Ingracia Elvinia a machikabahay di Mariano Derecho, tinawagan Don Pedro si Mariano a nangay do yanan da kan Ingracia a magsarsarita. Do nakapakarapit ni Mariano do yanan da Ingracia kan Don Pedro, inbahey ni Don Pedro, "An myan bago mo a rakoh ki isagana mo, ta anchan asa karaw ki kasaren konchi nyo." Maynamot ta masoyot si Mariano, inbahey na di Don Pedro a myan rakoh a bago na. No nawri a chimpó, yangay ni Mariano a pinahtot rakoh a bago na, tan sagana na do kapagkasar da kan Ingracia Elvinia.

Do nawri a chimpó, narapit da Mariano kan Ingracia iyaw araw a inkeddeng ni Don Pedro. Nagkasar sa.

Do nakatayoka da nagkasar, da Mariano kan Ingracia, binata dira ni Don Pedro Macanaya a "Mabidin kamo na dya, ta anchan asa karaw, mayyam akona, maybidi do Camiguin." Ki no nawri a chimpó, oyod a nayyam dana si Don Pedro kan

tabo no soldado na a rarayay na. Naybidi sa do Camiguin.

(Istoriya ni Pastor Elvinia a intolas ni Camilo Tomas do ka-Mayo 1980.).

(Ingracia Elvinia manna Ingracia Alcantra)

ISTORIYA NI BINANCIO ELVINIA

Si Binancio Elvinia, asa tawo a mabayataw a mepaydidiman so kapayngay a tawo. Siraw tawo a parahrahten na ki kakateh nasa. No kakteh na a mahakay iyaw matoneng ki iyaw kanayon a parahten ni Binancio Elvinia. Ki no ngaran na ki Candinario Elvinia, asa tinyinti dodya kaychowa.

Ki no binata ni Binancio Elvinia di Candinario Elvinia, "Komaro kamo do bahay nyo-aya, mo akang, ta yay nanchi nyo a dimanen ni Mariano Derecho." Ki iyaw nawri a binata ni Binancio Elvinia di Candinario Elvinia ki bayataw na. Ki do nakadngey sya ni Candinario Elvinia so inbahey ni Binancio Elvinia ki nabakel, ta chapatak naba a bayataw ni Binancio.

Iyaw nawri a chimpo, komnaro sa Candinario do bahay da kan tabo pamilya na, ta namo sa do inbahey ni Binancio. Ki do nakaboya sya ni Binancio a komnaro sa Candinario do bahay da ki nasoyot. Nawri a araw, machitadi a nangay si Binancio Elvinia do bahay ni Candinario. Yay na, ta manakaw so tabo paray na kan dagop no bago kan manok. Ta inhap na kanen na, ta si Binancio Elvinia, asa tawo a masadot. Dawa, pinaraherahet

na si Candinario Elvinia, tan mahap na tabo no chakey na a hapen do bahay ni Candinario Elvina a kakteh na.

Maynamot do makamo ni Candinario Elvina do inbahey ni Binancio a dimanen nasa ni Mariano Derecho ki dita darana do kahasan a tomayotayo. Iyaw nawri a chimpoy, mabogi no kabahay ni Candinario Elvinia. Ki no ngaran kabahay ni Candinario Elvinia ki Anastacia Tomas. Maynamot do nakahay darana do kahasan, narapit naw bohan a nakapaymanganak na ni Anastacia. Iyaw nawri a araw a nakapaymanganak na, abaw rarayay da a nangpartera si Anastacia Tomas. Nadiman do kahasan.

Ki do nakadiman na, intored no dadwa anak da, matotoneng. Minohtot do bahay a yanan tawo, aran mamom sa do inbahey ni Binancio Elvinia a dimanen nasa si Mariano Derecho. Ki no ngaran da no anak ni Candinario kan Anastacia Tomas, Antonia Elvinia kan Gregoria Elvinia.

Iyaw nawri a araw ki inbahey da di Mariano Derecho a nadiman si Anastacia Tomas. Ki iyaw nawri a oras, inyahes ni Mariano Derecho an angow inpayyayo da. Ki no binahey da Antonia kan Gregoria Elvinia di Mariano Derecho, "On, ata, inbahey dyamen ni Binancio a yaymo yamen a

dimanen." Do nakadngey sya ni Mariano Derecho no binata da Antonia kan Gregoria Elvinia, yay dasa inpahap sa Candinario Elvinia kan Anastacia Tomas. Ki si Anastacia nadiman dana. Ki no nawri a araw, yay da inponpon si Anastacia Tomas.

Do nakatayoka dasya inponpon si Anastacia, inbahey ni Mariano Derecho di Candinario Elvinia a maybayat sa do oksong a mayngaran so Sapsapan, tan pagtolagan da, an angow tomotop a dosa ni Binancio Elvinia, maynamot do nakapaybayataw na. Ki no naktokto da a dosa ni Binancio Elvinia, maynamot do nakapaybayataw na, yay da pinanongeh so kayo a rakkoh. Tinorohan da so wasay a abos tarem a nawriw pinanongeh ni Binancio so kayo a rakkoh. Ki no naparahan a araw a nanongeh so kayo a rakkoh, intiro a papito a karaw. Ki do nakatayoka na, inhap da Mariano Derecho kan Candinario a insabat do bahay da.

Do nawri a chimpo, nagtolag sa Candinario kan Mariano a manghobid sa so lata a pangba-ot da si Binancio Elvinia. Iyaw nawri a araw, inkahot da Candinario Elvinia kan Mariano Derecho si Binancio Elvinia do hosang. As nakaba-ot dasya so hinobid da lata, nandad nakahtot no tohang do datchan na.

Nakatayoka da Candinario kan Mariano a nangba-ot si Binancio Elvinia, inbahey da Candinario Elvinia kan Mariano a dyi narana pirwahan maybayataw ni Binancio. Ki no binata ni Binancio Elvinia do Candinario kan Mariano Derecho, "Ikari ko dinyo a dyiko nanchi a pirwahan maybayataw."

Ki do nawri a chimpo, nahay dana napya dana bigar no datchan ni Binancio Elvinia, nangay do Ranso, do mayngaran so oksong a Loriya, ta nangay a nagkalap so ipon. Ki no binata ni Binancio do aktokto na, "Somabat ako do bahay, ta yay ko a ibahey a makaboya ako so among a rakkoh." Ki nawri a yay na ibahey da Candinario Elvinia kan Mariano Derecho ki bayataw na.

Do nakaktokto na so nawri a yay na ibayataw da Candinario kan Mariano, naysam dana somnabat do bahay da. Ki do nakawara na do bahay da Candinario Elvinia, inbahey ni Binancio di Candinario a "May kamom akang, ta yay ta pasidan rakkohaw a among do Loriya."

Do nawri a araw, nadngey ni Candinario Elvinia no inbahey ni Binancio Elvinia. Yay na, rinara si Mariano Derecho, ta yay da chiban no inbahey ni Binancio Elvinia a among a rakkoh do mayngaran so oksong a Loriya. Ki do nakarapit da

do oksong a mayngaran so Loriya, chiniban da Candinario Elvinia kan Mariano Derecho an myan na oyod no among a rakkoh. Ki abaw naboya da, ta bayataw ni Binancio Elvinia no bata na a naboya na among do oksong a Loriya.

Do nawri a araw, naboya da Candinario kan Mariano a abow among do Loriya, ta bayataw ni Binancio no inbahey na, myan among do dawri a oksong. Ki do nakaboya dasya abow among, inhap da Mariano kan Candinario si Binancio. Insabat da do bahay ni Mariano.

Ki do nawri a chimpo, inhap da Mariano Derecho kan si Candinario Elvinia si Binancio. Yay da binahod so tatdo a karaw do Idi. Do nakatayoka na binahod da Candinario kan Mariano si Binancio, pinayyayit dapa so asa karaw a binantayan bisi no tinyinti. Ki no ngaran bisi no tinyinti, mayngaran so Eugenio Dican.

Do nakatayoka na nayyayit ni Binancio Elvinia, pinagsapata da Candinario Elvina kan Mariano a dyi narana pirwahan maybayataw. Ki oyod a nagsapata si Binancio a dyi narana pirwahan maybayataw. Ki no nawri a chimpo, pinirwa na paba ni Binancio Elvinia no maybayataw, nanda dana do nakadiman na.

(Istoriya ni Caridad Rosales a intolas ni Camilo Tomas do ka-Mayo 1980.)

ISTORIYA NI ANTONIO DICAN

Si Antonio Dican, nangay a nagapan so sayi do mayngaran so Dibtong. Ki no apan ni Antonio Dican do sayi ki atngoh no kayo a mayngaran so hateng. Ki do nakahta dana no bohong a apan ni Antonio Dican do sayi, nangay asa kamabakes a mayngaran so Isyang Togadi. Yay na chinpeh do apan ni Antonio Dican iyaw sayi.

Ki no nawri a chimpo, yay na chiniban ni Antonio Dican no apan na do sayi. Ki nadas na si Isyang Togadi a mangpeh so sayi do apan na. Ki do nakaboya sya ni Antonio Dican a myan si Isyang Togadi ki binata na do aktokto na, "Mapya nwan mayyam ako do dichodan naya, ta bangaden ko bokot naya."

No nawri a oras, inasot ni Antonio Dican bahayang na lokay as nakapaypasngen na do yanan Isyang a mangpeh so sayi a nangay a komninan so apan ni Antonio Dican a bohong no hateng. Ki do nakapaypasngen Antonio Dican do yanan Isyang Togadi ki binangad naw bokot na.

Do nakabangad sya ni Antonio Dican si Isyang ki napleng, ki naydipodiporis do tana. Do nakaboya sya ni Antonio a napleng si Isyang

Togadi, pinado naw sayi a myan do alat na as nakapachitadi na a nangpeh do apan na hateng. Ki do nakapaka-ongar dana ni Isyang ki inahap naw alat na a abo danaw mimyan na, ta pinado dana ni Antonio a inahap no sayi a myan do alat ni Isyang Togadi.

Do nakaboya sya ni Isyang a abo danaw sayi do alat na, inahap na no alat as nakapayyayo na, ta chinamo na si Antonio. As nangay dana do kabwan naw no apan a naychitchowas so yanan sayi. Ki apabaw naboya na a sayi, ta abaw apan a bohong a nahta.

Do nakaboya sya ni Isyang a abo danaw mahap no sayi, nayyam a maybidi do bahay da a abos nahap a sayi, ta sinodeb ni Antonio Dican no chinpeh ni Isyang Togadi. As si Antonio Dican, nasoyot, ta aro no nahap na sayi do apan a bohong no hateng.

Do nawri a chimpo, maybidi dana si Antonio Dican do bahay na. Yay nasa linaneg no sayi a sinodeb na di Isyang Togadi. As si Isyang ki maybidi a abos nahap.

"Ki aran komwan pinarin Antonio ki mamahes ako aba, ta tinakaw kwaya no sayi a nangay do apan na." Nawriw binata ni Isyang, ta oyod a

tinakaw na no sayi a nangay do apan ni Antonio Dican.

(Istoriya ni Antonio Dican a intolas ni Camilo Tomas do ka-Mayo 1980.)

(Isyang Togadi manna Isyang Alcantra)

ISTORIYAN BOLKAN KAYCHOWA DO BABUYAN CLARO

Do kaychowa, kono, myan saw tatdo a mangalkem a nangay do Ranso. No ngaran Ranso a nangayan da kid Paway. Siraw nyaya mangalkem, maysisit sa. Ki no katotongan da, kono ki si Nicasio Nolasco. No chadadwa da, si Mariano Derecho. No chatatdo da ki si Anselmo Alcantra.

Do kayan da do Ranso, myan naboya da manghob do ahtak no bato do payis no kanayan. No kayyit no ahob na, akmay kayyit no ahob no sigarilyo. No nawri a naboya da, naklat sa an ango nawri a manghohob do ahtakaw no bato. No dyi dasya kapatakan an angow nawriya manghob do ahtakaw no bato, kinarwan darana.

Naybidi danasa do bahay da. Do kayan da do bahabahay da, inistoriya da do tawotawo a myan naboya da a manghohob do payis no kanayan do Paway. Makayamot do nawri a naboya da, nakamikami saba, siraw nyaya mangalkem. Dawa, nagtotolag danasa do dawri a lawas a mangay sa do Ranso, ta chibanan daranas naboya daw a manghohob do ahtakaw no bato.

Do dawri a pirwa da, omchideb sya naypaypayyit danaw kapanghob na, ta akma danay

ahob no nasongrodan a rapoyan. Makayamot ta dyida chapatak an ango pinaypaypayyit no kapanghob na, naybidi danasaw nyaya mangalkem do kabahayan da. Ki inistoriya darana do tawotawo do Babuyan Claro a "Naypaypayyit kapanghob no naboya namenaw do ahtak no batod Paway."

Do nawriya naka-istoriya dasya, da Nicasio, Mariano kan Anselmo, so naboya daw a manghonghob do Paway, siraw tawotawo do Babuyan Claro, naklat sa, ta chapatak daba an ango nawriya manghonghob. Siraw tawotawo dodya logar manna tana, naysin-i-iyahes sa an ango nawriya manghob. Ki alit na abo a makapatak sya.

Makayamot ta alit na a dyida chapatak an ango nakayamotan nawri a nanghob, nakaktokto danasaw tatdo-aya mangalkem a nangay do Ranso, ta pambaran darana, omchiban sya an myan nayadisan na. Do nakapitdo da mangay a omchideb sya, arabad yananaw, ta nayadis, kono, do atwato na so dekey. Do dawriya kapitdo da omchideb sya, naypaypayyit a naypaypayyit kapanghob na, ta akma danay kayyit no ahob no panokolan manna nakanamay a dekey a bahay. Dawa, do dawri a nakaboya dasyan tatdo-aya mangalkem a naypaypayyit a naypaypayyit kapanghob na kan nayadis danaw do a yananaw, nayapayyayo danasa,

naybidi do Idi a nangibahebahey do tawotawo a "Maganay ta paba nonchi dya tana, ta ango naboya namen nyaya nanghob do Paway."

Do dawri a bohan kan tawen no tawotawo do Babuyan Claro, nariribokan sa, ta abaw polos a chapatak da makayamot do dawri a manghonghob a naboya da.

Napahabas pa, kono, dadima katawen do dawri as nawri dana, kono, nakakayat naw a bomintak do totokayan Pokisaya abos tamek. Iya, kono, bantayaya a Pokis ki iya, kono, katotohosan a bantay do Babuyan Claro, ta makalo, kono a makatoknol do mabodisaya demdem do hanyit. Ki napos a naypaypabodis makayamot do kapirmi na magrasok manna bomintak. Dawa, manda sichangori, mabodis danaw bantayaya Pokis. Iya, kono, kalalanganaya do Askedna a mandad Hobek ki lantag, kono a kakayowan. Ki nasosohan, kono, kayokayo as nayparin, kono a ahbek tana naw. Ki pinaksoy na tabo as naysisidong, kono, kan nakapayyayo nas oksoksong so maynana ahbek. Dawa, sichangori, nayparin dana kabatwan nya kakayowan kaychowa.

Do Askedna a mandad Makohat, aro sa, kono, tawotawo ki nadiman sa tabo makayamot ta nakabtang saba do oksoksong saya, ta nayyayo so

ahbek a oltimo so kakohat kan kabaya bato. Siraw tawotawo do Askedna kan do Makohat, rinanta da payyayowan bolkanaya do Bantay Pokis do nakabtak naw. Ki napayyayowan daba makayamot do nakapayyayo dan oksoksong saya so makohat a ahbek kan mabaya batobato. Do dyidaw a kabtangan so oksoksongaya, naychatanyitanyis saw nya tawotawo, ki ango paw naporin da? Manta sa, kono, so pantangan da, ki alit na abaw nachitchowasan da pakabtangan da. Do yanan da a maychichitchowas so pakabtangan danya a tawotawo, naypayyit a naypayyayit kapangipogso na no bolkanaya so ahbek kan batobato a mabaya, akmay apoy. Ki nadas nasan ahbekaya kan batobato saya a inogson bolkanaya do Bantay Pokis. Siraw nya a tawotawo do Askedna kan do Makohat, naponan sa so ahbek kan batobato. Ki abaw, aran asa, nabiyay dira, ta nasosohan sa do kohat no bolkan.

Mapya saw tawotawo saya dodya a loglogar: Kabangan, Kasabidogan, Kachayan, Kasakay, Barit, Dagoriyo, Kahanotan, Dapolag, Rakwoksong a mandad oltimo-aya daya, ta nakapayyayo sa a tabo a nangay do Banwa. Ta do Banwa, dawriw dya matodah kan dya marapit no ahob, ahbek kan

batobato saya, ipogson bolkanaya do Bantay Pokis. Do nakapagsardeng na, kono, no kapanghob no bolkanaya, naychasabasabat danasaw tawotawo saya, nangay a tomnayo do Banwa. Do kayan da do kabahayan da, binata da do katakatayisa dira a "Apabaw kabakel, ta nakarahan danaw chinabakebakel taya."

Ki oyod a napatangan da, ta nahay dana do dawri a bomintak. Napahabas paw aro a tawen as nakabtak narana. Ki do Pokis pabaw inabtakan na, ta nayadis dana, kono, do Kahotkan. Ki mapya danad nakapayyadis naw do Kahotkan a bomintak no bolkanaya, ta oyod paba nakarapit do kabahayan do Idi iyaw ahbek, bato kan ahob na no bolkanaya do Loriya. No nakahay no bolkanaya a bomintabtak do Loriya ki nahay a tawen as nakapayyadis na do Loriya a logar. Do naka-oma narana do Loriya a logar a pirmi a bomintak, nayyadis dana do mayngaran a bantay so Chinteb a Wasay.

Do damo a nakabtak na do Chinteb a Wasay a bantay ki oltimo so kayyit, ta makapanotong sabaw tawotawo do Babuyanaya, ta pirmi a naggingined so oltimo so kayyit. Ta an manotong sa so kanen da ki mado, kono, ta pirmi a akmay

maydyidyidyan tana as mado rotongan da a inapoy. Do dawri a nakabtak na do Chinteb a Wasay a bantay, nayyayo danasaw tawotawo do mangket nayad la-od a kominwan do dayaya.

Do nakapayyayo daw no tawotawo saya a nagpadaya, myan asa kapamilya a nakawayak so anak da, myan a maydohod a nakaycheh. Nonya a adekey ki magtawen, kono, so tatdo. Do kapakarapit da do oltimo-aya daya, siraw anang naw kan amang naw, chinitchowas daw anak daw. Ki aba, kono, ta myan da nawayakan do bakebakel daw do nakabtak no bolkanaya.

Ki do kabo no anak daw, iyaw amang naw no adekeyaw, pinaybidi na nangay a inahap. Ki do nakapaybidi naw do bahay da, nakakasi dana a domitditchan do bato a patodmen bolkanaya. Do nakapakarapit na do bahay da, myan pa a makaycheh anak naw. Ki kinatkat na as nakapayyayo narana a naybidi do daya.

Do nakatayoka na a bomintak kan nanghob, naychasabasabat danasaw tawotawo do bahabahay da.

Do kayan bolkanaya do Chinteb a Wasay a bantay, kararaw a manghob. Dawa, no tawotawo do Babuyanaya, pirmi sa mabakel.

Aro a tawen napahabas a pirmi a magrasrasok so taydedekey a maynana abek kan ahob a magtotokel, ipogso na.

Do nanawdyi a nakabtak no bolkanaya ki no bohan kan tawen Marso 11, 1962, maraw no Hwebis, alas dosi do kamaraw. Do dawri a araw, bohan kan tawen no tawotawo do la-od, hobok kan do Kabarowan, naysayo danasa a tabo a nagpadaya a nangay do Barwa. Ki no pamilya a dya naysayo ki sa Reginaldo Ramos kan si baket na, si Magdalina Dican. Kan myan saw anak da, apat a mababakes kan asa a mahakay. No ngaran dan anak da a matoneng, Eduvejes Ramos, Lucio Ramos, Esperanza Ramos, Sonya Ramos kan boridek, Elsa Ramos.

Nonya a pamilyaw dya nakapatak so nakabtak no bolkanaya, makayamot ta na-ipotpotong kan nawlib bolkan do yanan bahay da. Dawa, dyida naboyaboya a nanghob bolkanaya do Chinteb a Wasay a bantay.

Do Marso 11, 1962, myan asa a malkem a kayong ni Reginaldo Ramos a no ngaran na ki si Alfredo Dican. Nonya a malkem, somnonget a nangay a manabo so palek na do songet do ka-alas dosi. Ki do nakawara na do yananaw no palek naw, inahap naw saypon as nakasaypon nas palek naw a pinadis do bomilya naw. No marahet a gasat, tomnangay,

kono, do nakatayoka naw a nangsaypon so palek naw a pinadis do bombilyaw. Ki napodin, kono, do nakatangay naw. Ki minohbot as nakatangay na do mangket do la-od a kawan. Ki kosto na natangay bolkanaya a bomintak a mangipogso so bato a omapoy ahbek kan ahob a mabaheng a oltimo so kasari.

Si Alfredo Dican, do nakaboya na so bolkan a nanghob ki inonolay naranaw palek naw a nado. Nayyayo a minusok a inggengengey naw bolkan a bomintak do Chinteb a Wasay a bantay. No inggengengey na do nakawsok naw di Reginaldo Ramos a pamilya ki komwan. "Oy! Kayong! Mosok kamo, ta bomintakayaw bolkan taya do songet!" kana ni Alfredo.

Ki no marahet do dawri a naka-inggengengey nas bolkan a bomintak ni Alfredo Dican ki nadngey aban Reginaldo Ramos, ta midyo a mabawas dekey, ta naybit sa do oksong. Dawa, no pamilya a Reginaldo, nagistayan a nadiman a pinonan ahbek, ahob kan bato. Ta polos a dyida natonngan nakabtak nan bolkanaya do Babuyan Claro do oltimo naranaw a bomintak.

Do kamabekas no Byernis, bohan, pitcha, kan tawen Marso 12, 1962, siraw tawotawo do la-od, hobok kan daya naychabidibidi danasa do

bahabahay da, ta iyaw bolkanaya, nagsardeng dana a nanghob. Do kayan dad bahabahay no katakatayisa dira, siraw rarakoh a bago dasa, pinaychaparparti dasa. Ta amaken da an mirwa dananchi a bomtak bolkanaya ki matahaman da pabaw binyay dasa. As dawa, pinaychapasopaso dasaw rarakoh a bago da.

Do nakatayoka da a namaso so rarakoh a bago da, si Alfredo Dican somnonget a nangay na chiniban si kayong na, si Reginaldo Ramos, an myan pa mabiyay, ta yangay na a ipapaso rakohaw a bago na. Do nakapakarapit ni Alfredo Dican do bahay ni Reginaldo Ramos a kayong na, bata na a "Nadiman danasa a asa kapamilya-an, ta siraw dya nayyayo. Asna, siraw kasesngenan so bahay do bolkanaya do Babuyan Claro." No napaytawo pa, ngataw, nangiditditchan dira do kabakel da. Dawa, dyisa nadiman a dya nayyayo do bahay da.

Do dawri a tawen, myan asa a eroplano a may na inosok katokpohanayan ahob no bolkanaya. Ki do dawri a kadibodibon nasya a ososoken katopohanayan ahob no bolkanaya, insigida nawsepan kapanghob naw, an ango paro sinday no eroplano-aya a inhesan kapanghob naw. Kayapod dawri a manda sichangori a 1979, nagringringor

pabaw bolkanaya do Chinteb a Wasay a bantay, ta kinteb da, kono, no Amerikano yamot naw.

(Istoriya ni Lucio Ramos a intolas ni Lucio Ramos do ka-Holyo 1979.)

SI DENICIO DERECHO

Do asa kamahep, aro sa magsana so asin do payis no kanayan. Do nawriya kayan dan tawotawo a magsana do payis no kanayan, myan na-irana homnabas a rakoh a gapor a aros soho. Ki si Denicio Derecho, naktokto na paytaytangsitán a sinyasan iyaw nyaya gapor.

Nanghap, kono, si Denicio so nahoto a bohong no nyoy as nakapasdeb nasya as nakapaybaybayat nasya do tohos a somdesdeb, ta isinyas na, kono, do gaporaw a myan do idawod. Ki oyod a nasinyasan na, kono, iyaw gaporaw.

Nangay, kono a naypayraya do ammo naya do Dapolag. Do kayan naranaw do iraya ki pinagchin na, kono, iyaw boti naw, ta yangay da chiban an ango isinsinyasaw ni Denicio do iraya. Do nakagchin, kono, no botyaw no gaporaw ki aro saw soldado a nakaraya. Siraw nyaya soldado ki ultimo a soli da, ta maynamot do nakasinyasaw sira ni Denicio. Tod nasa sinisyabak a sininyasan, ki oyod a natawagan nasa. Do kayan da, kono, no soldadwaw do aptan, binayat sa, kono, ni Denicio a pinagsardeng. Ki nakatongtong pa saba a nakaraya do Dapolag.

Do dyidaw a nakatongtongan a nakaraya do Dapolag ki kominwan sa do anmo na do Kawran, ta dawri, kono, nakarayan da. Ki si Denicio ki nanyayo dana, nayya tomnayo do kahasan, ta oyod na so nakamo do nakaboya naw a aro a soldado kan paltog da.

Maynamot ta nadas da paba no soldadwaw si Denicio a nangsinyas sira, siraw soldado saya ki kominwan sa do Rakwoksong, ta dawriw maboaya da yanan aro a tawo. Ki no nawri a nakakwan da do Rakwoksong ki naychapayyapayyayo danasaw aro a tawo, ta ultimo a kamo da do kapirmiyaw no gaporaw a maysohosoho do aptan. Kan no asa pa chinamo da ki pirmi sa, kono a magsalba siraw soldadwaw.

As dawa, no nadas da ki sa Remedios, Caridad, Hilaria kan si Paustino. Nyaya nakadas da siras nyaya tawo ki dinibon sa, kono, no soldado saw, ta osisa-en dasa, kono a panahsan an sino a tawo iyaw minsinyas sira do kayan daw do idawod. Ki no naka-itored so tominbay ki si Remedios Rosales. Inbahey na dirad soldadwaw a "Si Denicio, iyaw nangsinyas dinyo, ta si Denicio ki myan naw korkorang na. As dawa, gagangay naw a magsinyas an mahep," kana, kono a inrason ni Remedios dirad soldadwaw. Ta siraw kadwan saya

rarayay na ki abaw makapaylilyak do oltimo a kamo da dirad soldadwaw.

Sinpangan na, kono ki nakaktokto ni Caridad Rosales a yangay nasa daw-asen sa chiban anak nasaw. Ki no nyaya pinarin na ki pambar na, kono, ta ranta naranaw mayyayo. Nakawara na do bahay da ki inahap nasa, kono, kamotdehan nasaya as nakawan da do Mabak.

(Istoriya ni Pastor Elvinia a intolas ni Adolpho Ramos kan Lucio Ramos do ka-Octoberi 1980.)

DO CHIMPON APTENG DO BABUYAN CLARO

Do ka-1956 a nandad ka-1958, oyod a oltimo so kapteng kan kalidyat no tabon tawo a omidi do Babuyan. Ta do dawri ki oyod a pinayyam naw oyod a kapaychapteng no tawotawo. Ta iyaw nawri a kapaychapteng ki maynamot do karon karam a mayrarayaw so mohamoha. Ta sira, kono, nawri a karam a madamsak a mayrarayaw so mohamoha ki yapo sa do nalasaw a gapor do Rakwaphas do ka-1948.

Do nakalasan nawri a gapor ki nakaraya saw matatarek so kita karam. Nangay sa do kahasan, as dawri danaw, naymaymanganakan da a nandad nakapagwaras dad, aran dino a logar do Babuyan. Somnabat sa do kamohamohan a nayrarayaw a nandad nakapatawos das mohamoha, akmas wakkay, obi, birabira, dokay, mayis, paray kan kadwan pasa matatarek a kitan mohamoha. Aro mohamoha do dawri ki nawriw karohen dan karam. Ta malit do ka-istoriya syan babaket kan mangalkem a do dawri a chimpon kapaychapteng. Ki oltimo a karo dan karam, ta akmasa, konoy, karon anay do hapot no tana. As dawa, kanen daranaw aran ango a kitan mohamoha a madongso da. As dawa, nawriw

naynamotan dan taga Babuyan a naychapteng so tatdo a kakawan.

Iyaw nawri a nakapaychapteng ki aro tawo a nagistayan a nadiman a maynamot do kapteng. Ta no myan do dawri a kanen dan tawotawo ki ongel no binyebeh kan sohag na. No parinen dan tawo do sohagaw no binyebeh ki asaden da. As, an tayoka dana masad ki ahapen darana rotongan a nawriw kanen da, ta nawriw myan a kanen da.

Do iyaw nawri a nakapaychapteng, myan apit dan tawotawo a paray kan mayis. Pinosek da do agamang dasa, ki alit na tinongeh no karam iyaw pareyaw no agamang daw a nangapyan das paray dasa. An maymohamoha siraw tawotawo do dawri ki anosan da ahadan so nyinyi a abos payawan so nakapatarok do tana. Ta nawri danaw myan a maktokto da pamosposan, tan dya mawtan iyaw imohamoha da, paray kan mayis.

Iyaw asin wakkay, birabira, dokay, obi, anosan daw maychadi so sangkatawo so karahem a aridos. Ta nawriw pamoskan das asin wakkay kan asin kadwan saya mohamoha, tan dya kanen karam. No aridos a pamoskan das matatarek a asin mohamoha, tohongen das habid no kayo as kapon dasya so tana. Ki iyaw nyaya naktokto da pamosposan ki alit napa kanen karam iyaw

kinonokon da kanen da an ultimo so kapteng da.

Do iyaw nawri a nakapaychapteng, makapaytarabako pa sabaw tawotawo a maynamot do kapanta das maparin da kanen. Maynamot do ka-oyod darana so kalidyat do kanen, naktokto daw mangdaw so sidong ni Mayor Erenio Escalante a maynamot do rasyon.

Myan na-irana gapor no taga Hapon a magkalkalap a nangay a nagpondo do Babuyan. Siraw tawo a taga Babuyan, naktokto daw nangay a nangdaw so sidong do gaporaya taga Hapon. Chakey da rarahren a magbyahi sa manna mamtang sa do Camiguin. Ta do Camiguin, chakey da mayya pangdawan so rasyon. Maynamot ta do Camiguin, dawriw yanan Mayor Erenio Escalante a mayor da. Maynamot do nakasi siran Hapon saya, nachisarita-an da. Oyod inyangay nasa do Camiguin, siraw asapoho kan tatdo a taga Babuyan.

No ngaran dan nyaya nachilogan do Hapon a nangay do Camiguin a mangdaw so rasyon di Mayor E. Escalante ki sa: Feliciano Rayuan, Gonzalo Derecho, Anacito Elvinia, Atilano Nolasco, Felipe Derecho, Gaspar Derecho, Denicio Derecho, Pablo Derecho, Melchor Alcantra, Jovencio Dican,

Bonifacio Tomas, Narsiso Dican kan Proctoso Elvinia.

Nakapakarapit da do Camiguin ki gominchin danasa. Ki do anmo no nakarayan da, myan, kono, daw asa polis. Ki binahod nasa maynamot ta ango a nachilogan sa do taga Hapon a logan. No ngaran polisaya nangbahod sira ki si Jani, kono. Mapya sa, kono, siraw kadwan saya rarayay da, ta nabahod saba, ta chinapatak daw nagrason.

Do iyaw nawri a kangay da nangdaw so rasyon do Camiguin ki abaw nakdaw da, ta tod sa nayya nakabkabil do Camiguin. Maynamot ta akmasyay naparin dira, nagtötölag sa an ango parinen da do kanam no Nabidad. No nakapagtötölag da parinen ki akmasyay. "Anchan ahap no Nabidad ki katayitayisanchi dyaten mangay a magtapat so bahon na. No abo so matapatan a badoya ki abaw bahon na a maybidi do Babuyan." Nyayaw nagtötölagan da a parinen da, tan myan panghapan da so bahon da mamtang do Babuyan.

Do kaparbangan do ahap no 25 do Disembri, nawriw nakayyam da naybidi do Babuyan. Abaw bahon da inapoy, andya badoya, ta nawriw mamoyboh a nachitchowasan da maparin a kanen da, an dyi sa makarapit do Babuyan. Do nyaya nakapamtang ki abaw makina no abang da, andya

kakawod, ta nawriw myan. Maynamot do nakasi siran Apo Dyos, oyod a nahay saba do taw as nakapakarapit da.

Do nakawara dan do Babuyan, masoyot saw pamilya da, ta bata dan myan insabat da biyas no lalakay dasa, ki aba. Apaman a natongngan daw naparin dira ki nagmamayo sa, ta ango a komwan naparin dira do Camiguin. Maynyin iyaw aktokto da, ki abaw maparin da. Aran komwan lidyat a pinasar da ki inananosan da a nandad nakapisti a tabon karam do ka-1958.

Do nakahabas danan nawri a nakapaychapteng, dadwa dana tawo iyaw myan so maparin a imoha birabira a nawriw namopo-onan dan tawotawo so birabira. Nawri danaw nakayapwan kinan da. Nakayapo do dawri a nakapisti no karam ki apabaw naychapteng do Babuyan.

Nyaw ka-istoriya-an nakapaychapteng do ka-1956 a nandad ka-1958.

(Istoriya ni Florentino Tomas a intolas ni Lucio Ramos do ka-Septembri 1980.)

NA-IWAWA WAWAHO A TAWO DO BABUYAN

Nonyaw istoriyan na-iwawa wawaho a tawo do ka-1965, bohan Febrero 20. No ngaran dan na-iwawa saya do dawri a tawen ki sa: Florentino Tomas, Rufino Derecho, Gonzalo Derecho, Ludigario Derecho, Gerbacio Derecho, Felipe Derecho, Atilano Nolasco kan Anacito Elvinia. No ngaran abang a nayabangan da ki mayngaran so Ligaya. No kanaro na ki anem a kametros as no karahawa no irahem na ki asa kametro.

Do araw no Hwebis, naktokto ni Rufino Derecho a mangay sa magkalap so itchan da, an marapit araw no Simana. Do dawri a naktokto ni Rofino Derecho iyaw kangay da mamasid ki oyod a nangay sa.

Ki do dawri a nakatapog darana ki si Florentino Tomas ki iya dana maychatangiw dya minaraw do dawri. No tinapogan da ki do Dapolag. Nakatapog da daw ki nagpala-od sa manoho so dibang a apan da mamasid. Do kadama daw a mayyam a mangdidibang a magpala-od, nakanmo sa, kono, do anmo nad Askedna.

Ki myan, kono, asa boyit a mayhahataw a nabayat da. Iyaw nawri a boyit ki chakey ni

Atilano Nolasco a dimanen kan tiliwen. Ki binayowan dan rarayay nasaya, ta angwan ma-iwawa sa kan mabo sa.

Do nakahabas da so nawri a boyit, nakanmo danasa do anmo nad Paway. Ki do dawri a kayan dad Paway, naychihat a nagbaliw chimpo na. No chimpo na sigod do dawri ki pangaditan. As do dawri a kayan darana do anmo nad Paway ki naychihat a nayyedey manna nagtribonada as pinangyit naw ayokayam. Ki aran komwan a nagbaliw chimpo na ki naybebkas aba. As dawa kapatongtong da so manoho so dibang a apan da.

Simpangan na, do dawri a kadama do manoho, naychihat a dyida chapatak an dino aptan kan idawod. Nagdanag sa a omchitchowas an dino iraya, ki alit na dyi darana nadongso kan na-ilasin aptan. "Maypayraya ta," konda, kono. Ki makahawod sa, ta apabaw polos dira a makapatak an dino yanan iraya. As dawa, idawod a idawod linongwan da kan pinarombwan da.

Simpangan na, napo-otan da kan naktokto da a mabawa danasa do aptan. Inpawsep ni Florentino di Rufino iyaw motor daw, tan dya maboslon gasolina daw a moyboh dana. No nawri a naparin dira ki naychatanyitanyis sa. Ta bata darana, nawri danaw oltimo da makaboya siras pamilya da.

Iyaw nawri a kayan daranad hobokayan taw, nangyit salawsaw as akmasaw chimoy.

Do kayan daranaw a magkatangkatang do hobokayan taw, oltimo darana so kapteng, ki abaw maparin da kanen, ta abaw bahon da. Do iyaw nawri a naka-iwawa da tatdo a kahep kan tatdo a karaw a polos abo kinakinan da, pirmi sa mangawod, ki alit na dyisa makasngen so tana.

Myan, kono, asa eroplano a nakaboya sira do kayan daw do idawod do la-oden Dipari. Sininyasan da, kono, ki rinikrikos nasa, kono, so naypitdo as nakapakahawod na do dawri. Ala! Do dawri, kono a nakarikrikos siran eroplano ki mapipya pa, kono, danag da, ta rakoh namnama da a inbahey no eroplanwaw do tana inadnan na. "An inbahey no eroplanwaw a na-iwawa ta ki malabit a myan anchiw mayya omhap dyaten," konda, kono. Ki iyaw nawri a ninamnama da ki abaw napanaya da nangay a minhap sira.

Do kamahep no Sabado, myan, kono, asa gapor a kosto a mayyam do yanan daw, ki alit na tod nasa hinabasan.

Do dawri a nakahabas na sira ki inabantyan da kinawod a nandad kaboya da so kayokayo do Calayan. Simpangan na, do dawri a nakapakasngen da, nabayat daw mayyit a ayos a yapod Dipari. Ki

nalyod danasa naypabawa a nandad kadekey danan kaboyan das tana a Calayan.

Do kamabekas no Domingo, myan danaw nakasibah sira asa gapor. Sininyasan darana, kono, ki alit na dyi nasa inkaso.

Do dawri a nagsasarono a nakapa-ay da a abo nasi sira, ingodes da kinawdan a nandad kabigbig da so kakayowan do Calayan. Do makalo a mabigbig daw kakayowan, pinagandar daw makina daw a nandad aptan. Nakarapit sad Calayan do kamakoyab danan Domingo.

No chabakel da do nakapakarapit daw ki abaw chaptak da a pachakanan da. Do nakapakaraya daw do Katanapan do Calayan ki naboya san Ricardo Mistanza. Inahap nasa do bahay na pinakan so dedekey a asin wakkay, ta maychapteng sa madama do Calayan.

Do dawri a tawen, iyaw nawri a kayan daranad Calayan ki minodi sa do idi. Ki batahen dan taga idi a sira ki hokbo sa nakarapit do Calayan. Mapya, ta myan si Godofrido Duerme a makapapatak sira, tan dyi dasa inapati a marahet sa tawo.

Do nakapatak daranaw a taga Babuyan sa ki chabakel da pabaw kanen da, ta aro danaw makey a ompakan sira. Makalo a naka-ongongar sa tabo kan

makayyit danasa, may sa patodahen ni Mr. Leonardo Torrado do Babuyan.

Do nakawara da do Babuyan ki oltimo a soyot dan babaket dasa kan kakakteh dasa, ta nakasabat kan myan pasa sibibiyay a tabo a nakapaybidi. Namangon sa so taktakla da maynamot do soyot da, ta abaw naka-ananwan dan lalakay dasa.

Nyayaw ka-istoriya-an naka-iwawa dan wawaho a tawo a taga Babuyan.

(Istoriya ni Florentino Tomas a intolas ni Lucio Ramos do ka-Septembri 1980.)

DO NAKADIBED NO BODAY SI JUAQUIN DO KA-1969

Do naypisa a Domingo, naktokto da Juaquin nayya nanganop so bolaw a bago do katokotokonan. Ki nyaya nakangay da nanganop ki aro saw rarayay da. Ki nasisyay sa so linongo do kayan daranaw do panganopan da, ta sinisyay saw chito, ta kompormi danaw myan so masibah dira. Ki oyod a nonya nagtotolagan da ki pinarin da sigida. Siraw kadwan saya ki nanma danasa nanala do dandaw a panalatalan so mayyayo a bolaw a bago. As siraw rarayay ki siraw nangisdep siras chito saya.

Do dawri a nakasisyay darana ki Juaquin matarek kinwanan na, ta nachibawa dirad rarayay nasya. Ta nakaboya, kono, so takad no bolaw a bago a nawriw inonotan na. Ki no nawriya takad no bolaw a bago ki midyo dana omadan. Iyaw nyaya takad no bolaw ki ananosan na inonotan, ki komwan, kono, do barikiraw.

Nakapakarapit na, kono, ni Juaquin do barikiraw a linongwan takadaw no bolaw a bago, chapapatak naba myan daw naybahobahokon a boday a magda-an so asbaten na kanen na. Do nakapakanmo ni Juaquin do yananaw no boday,

sinbat na. Iyaw nyaya nakasbat nasya ki sikokobang, sibabahayang kan si-i-igpet so chibot na. Si Juaquin, nakigtot do nakasbataw syan boday, ta napala-anan naba polos. As dawa, dyina naditchan kan naditdit a nayaman.

Sigoro, do nakangotaw no bodayaw so nayamanaw a bolawaw a bago ki dawri danaw naybahabahawatan na omda-an so bolawaw a bago, an mirwa pa mayyam daw. Ki no yanan na karahtan, ta si Juaquin Simon iyaw na-irana nayyam do dawri a pangnanayan bodayaw so bolawaw a bago a hamonen na. Maparin, ngata, myan do aktokto no bodayaw a mirwa panchi a mayyam daw bolawaw. As dawa, pinanaya na do nakangotan naw so babatas dan bolaw a bago.

Do dawri a nakasbat no boday si Juaquin ki oyod na so nakapakakasi. Abaw rarayay ni Juaquin do dyaya nakasonyit syan boday. Apaman a nasonyit no bodayaya, inalistwan naw nangngengey so mayyit, tan arayaten dan rinarayay nasaw. Nakapangngengey na so nandad naypitdo sakbay a dinibed manna pinitipitan bodayaya. Ki do oltimo naw a nangngey ki nawri danaw nachirayayan nakalba naw do tana, ta binahod no bodayaw kokod na a nandad lagaw na.

No ranta ni Juaquin a parinen do bodayaya mindibed sya ki tabtaban na. Ki iyaw nyaya ranta na ki napanin na paba, ta napanman bodayaya dinibed so tanoro kan kokod. Asna, nachibahobahod paw chibot naw do inawan na.

Do nakalba danaw ni Juaquin do tana ki naypaymet nakadibedaw syan bodayaw. Ki do kalidyat naranaw ni Juaquin minawa ki magolagol, ta chakey na asoten bahayang naw kan myan igelegel na so lagawan no bodayaw kan homokay kaymetaw no nakadibed naw syan boday. Ki nyaya chakey na parinen do bodayaya ki napanin na paba, ta pinadyira paban bodayaw so ayyit.

Maynamot ta pinadyira paba no bodayaw si Juaquin so ayyit na, oltimo dana kalidyat na, ta nangyit so kosto bodayaw a mindibed sya. Ikarigatan napaw mangngey, ki nakalyak paba mangngey, ta pinitos danan bodayaw.

Ki do kapirmi naw a mayhodyihodyi ni Juaquin ki nabadede sa kan bodayaw do barikiraw a nandad losokaw no oksong. Mapya sawen, ta nadngey ni Matcha, kakteh naw, nanawdyaw a nakapangngengey na. Ta an dyina nadngey, katen an dya kinan boday si Juaquin.

(Istoriya ni Juaquin Simon a intelas ni Lucio Ramos do ka-Septembri 1980.)

CHIMPON KAMORAS DO BABUYAN

No kasarita-an nakapagkamoras do Babuyan ki oltimo so kapakamwamomo. Ta iyaw nyaya nakapaypaktas no ganyit a kamoras do tawotawo do Babuyan ki aro nadiman, ta chapapatak aba no tawotawo iyaw marahet a makan a ipsok nonya ganyit. As dawa, nagistayan a tabo taga Babuyan ki naganyit so kamoras. Kararaw a myan madiman. Pasaray pa, myan apat a madiman do asa karaw. As kan myan pasaw mayrararayay a madiman do asa kabahayan.

No nakasiknan nyaya ganyit a kamoras ki somniknan do bohan Agosto a nandañ bohan Septembri do tawen 1973. Makakasi saw tawotawo do dawri a chimpon kamoras, ta apabaw makapanotong so kanen da. Ta an myan asa nagkamoras do asa kabahayan ki mahanyib dana sanchi a tabo. As dawa, aro nadiman maynamot do nyaya ganyit.

Do dawri a chimpo, abaw maboyaboya mo a tawo do rarahan kan do aran dino logar, ta abaw makahbot maynamot do ganyit a kamoras. Nahay nyaya ganyit a pinasar no tawotawo do Babuyan, ta no makahay na ki dadwa kabohan.

Mapya, ta myan asa lampitaw no taga Claveria a namtang do Babuyan. Iyaw nyaya lampitaw ki nangay do Babuyan, ta mangay a maglaktako so warawara kan mayya magsingir so pa-otang dasa do tawotawo. Ki do nakawara da do Babuyan ki abaw tawo a nachibayat dira, ta nawriw kataywaran nakapaychagaganyit do Babuyan. Maynamot ta abaw naka-ikaso sira do nakapakaraya da, asna (otro pa), natongan daw mapariparin do tawotawo a maychadidiman. Nakapatak dasya akmasayay mapariparin dirad tawotawo do Babuyan, insigida sa naybidi do Calayan, ta mammo sa, ta angwan mapayadisan sa so ganyit a kamoras.

Do nakapakarapit da do Calayan, inbahey da di Mayor Ernesto Castillejos iyaw kapaychagaganyit no taga Babuyan kan karo dana nadiman maynamot do kamoras a ganyit. Nakadngey sya ni Mayor so nyaya inpadanag da Roston kan Rose a baket na. Nanyeng a nayya nagkontak do paychikontakan da do Aparri. No inkontak na do pagkontakan do Aparri ki mangdaw so anem a dodoktor. Ta siras nyaya dodoktor ki toboyen sa no governo do Calayan, ta sibahen da si Mayor.

Ki oyod do dawriya bohan Septembri, myan gapor a nagloganan anem a dodoktor. Somnibah do Calayan, ta sinibah nasa, sa Mayor Ernesto

Castillejos kan si Sanidad Giliermo Lazam. Nakawara no nyaya gapor do Calayan, nanyeng a somnakay si Mayor kan Sanidad. Nakasakay da ki nanyeng a nanyam iyaw gaporaw a nangay do Babuyan.

Do nakawara na do Babuyan ki gominchin sa Mayor, Sanidad as kan siraw dodoktor saw. Siraw nyaya dodoktor a nangay do Babuyan ki myan aro a agas a inahap da a yapod Marcos. Iyaw nyaya agas a inbonong no dodoktor ki nya danaw nachipandan tawotawo a naganyit so kamoras. Rakoh nakasoyot no taga Babuyan dirad nyaya dodoktor, ta siraw nyayaw napagsardeng so ganyit a kamoras. Nakatayoka da nangibonong so agas ki nanyeng sa naybidi do Calayan.

Iyaw nyaya istoriyaw pakanaknakman so karon tawotawo a nadiman do kachimpon ganyit a kamoras.

(Istoriya ni Lucio Ramos a intolas ni Lucio Ramos do ka-Septembri 1980.)

ISTORIYA NO AMERIKANO

Yaken si Bertelia Tomas a taga Babuyan Claro, Calayan, Cagayan. Ari istoriya ko a dekey maynamot do Amerikano a si Mr. Maree.

Ta do ka-lonis, Mayo 26, 1980, nangay kami a magrani do talon. Mahay so dekey, nawara si Mr. Maree kan si baket na. Sinpangan na, nangay sa dyamen do talon, ta myan kami magrani. Babahen naw anak na a dekey a si Mei Jin. Si baket na, babahen naw asa do anak da, si Mei Laan.

Sinpangan na, do kasngen da dyamen, rinitrato na yamen ni Mr. Maree, asna, babahen naw anak na a adekey. Do katayoka na a nangritrato dyamen, naboya na si Ikit Benos do bit namen naw. Binata na dyamen a mangay na ritratwen dana. Dawa, nangay do yanan ni Ikit Benos as nayyam do tambak namen do talon.

Do kayyam naw do tambak, nalasagan naw batwaw as naybadichid. Dawa, nalba si Mr. Maree a magraman anak na kan kamera na do dawri. Nahay a nakapaybangon as nasidongan namen aba, ta mabawa dyamen. Chiban namen do kapaybangon na, maynana a hota, oho na kan bokot na. As no anak na a si Mei Jin kan kamera na, abaw hota da.

As do dawri a naparin, nabakel si baket na, an ango naparin do anak da kan kamera, ki abaw nararayaw. Dawa, nangay dana a nariyos do oksong, ta maynana a hota. Dawa, namimyeng kami. As do katayoka na a nariyos, naybidi danasa do bahay da.

As no nyaya a Amerikano, abaw pilawen namen, ta maragsak dyamen. Kan no myan ganyit namen, mangay kami a mangdaw so agas namen. Nawri rakkoh a yamanen di Mr. Maree kan si baket na, ta myan sa a masi dyamen.

Nawri dana istoriya ko maynamot di Mr. Maree kan si baket na.

(Istoriya ni Bertelia Tomas a intolas ni Kapitan Feliciano Rayuan do ka-Mayo 1980.)